

AKI KAURISMÄKI: suomalainen auteur?

Mikä on kansallinen auteur-ohjaaja? Ilmaisevatko hänen elokuvansa sellaisia kansallisia merkkejä ja myyttejä, joita *politique-des-auteursin* kriitikot näkivät Bergmanin, Ozun ja Fordin teoksissa? Onko kansallinen auteur-ohjaaja mediakulttuurin tuottama ilmiö, jonka elokuvien merkitys vaihtelee mediatilanteen mukaan? Merkityksellistyykö suomalainen auteur-ohjaaja teoksineen samalla tavalla kuin hongkongilainen, ranskalainen tai tanskalainen? Entä merkityksellistyykö suomalainen auteur-ohjaaja samalla tavalla, jos häntä ja hänen tuotantoaan katsotaan Hong Kongin, Ranskan, Suomen tai Tanskan suunnasta? Vai onko ajatus tekijästä hänen moneen kertaan kuulutetun kuolemansa jälkeen pelkkä katsojien luomus? Auteur-ohjaajan merkitys suhteessa hänen tekemiinsä elokuvaan ja niiden vastaanottoon on mitä ilmeisimmin tiukasti sidoksissa kriitikkojen ja tutkijoiden metodologisiin lähtökohtiin.

Sama koskee auteur-ohjaajan suhdetta kansaan ja kansalliseen kulttuuriin. Auteur-ohjaajien tekemät elokuvat eivät sulaudu jäännöksettä kansalliseen elokuvakulttuuriin. Auteursit hakevat usein yleisönsä kotimaan ulkopuolelta. Tämä oli nähtävissä jo Ranskan uuden aallon kriitikkojen ja ohjaajien luomassa auteur-kaanonissa. Moni heidän ylistämänsä Hollywood-auteur – muun muassa Alfred Hitchcock, Fritz Lang, Billy Wilder, Otto Preminger – toimi huomattavan osan urastaan kotimaansa ulkopuolella ja teki elokuvia yleisölle, joka on vaikeasti määriteltävissä kansallisuuden perusteella. Nykypäivän auteursit kuten Pedro Almodovar, Mira Nair, Lars von Trier, Wong Kar Wai ja Jia Zhangke hankkivat mainetta kansainvälisten elokuvafestivaalien kautta. Menestys tunnetuilla festivaaleilla takaa maailmanlaajuisen levityksen, eikä kohdeyleisöksi ole ajateltu vain yhtä kansallista yleisöä (ks. Elsaesser 2005). Mutta vaikka yleisö olisi monikansallinen, kriitikkojen ja levittäjien korostama auteurin kansallisuus saattaa olla tehokas tapa kohottaa hänen ja hänen elokuvansa kulttuurista

merkitystä tai kaupallista profiilia. Auteur-ohjaajan kansallinen status on siis täynnä ristiriitoja.

Auteur-ohjaajan ja kansallisen auteur-elokuvan määrittelemisen vaikeudesta huolimatta jokainen Aki Kaurismäen elokuvat kohtaava kriitikko ja tutkija on tietoinen Kaurismäen asemasta suomalaisena elokuvantekijänä. Tämä tietoisuus heijastuu sekä sanomalehtijuttujen että tieteellisen artikkelien ja kirjojen otsikoihin, sekä Suomen sisällä että ulkopuolella: *K/K: A Couple of Finns and Some Donald Ducks* (Connah 1991), "Do the Right Finn" (Floyd 1991), "Original Finn" (Andrew 1997), "The Mighty Finn" (Andrew 2003), "Finnish Character: An Interview With Aki Kaurismäki" (Cardullo 2006), "The Finnish Touch" (Coslovich 2003). Samoja aineksia löytyy suomalaisistakin lähteistä: "Se suuri suomalainen elokuva" (Sallinen 1998), "Suomi-elokuvan suuri hiljainen puhuu" (Sallinen 1998), "I melankolins finska ruinlandskap" (Sundström 2002), "Aki Kaurismäki ja suomalainen todellisuus" (von Bagh 2002). Onko tämä ristiriidassa sen kanssa, että Kaurismäki löytää suuren yleisönsä Suomen ulkopuolelta? Kaurismäen elokuvista kirjoitetuista teksteistä löytyy harvoin analyysiä, joka purkaa auki kansallisen auteurismin metodologisia olettamuksia.

Tästä on ainakin kolme seurausta. Ensinnäkin Kaurismäki nähdään pelkästään suomalaisena ohjaajana. Kun korostetaan yhä uudestaan kansallisuutta, avoimeksi kysymykseksi jää, voisivatko Kaurismäen elokuvat olla mielenkiintoisia ja katsomisen arvoisia ohjaajan kansallisuudesta riippumatta. Toiseksi Kaurismäen elokuvien tutkimus jää sisänpäin lämpiäväksi, ja sen mahdollinen anti elokuvantutkimuksen yleisiin suuntauksiin sivuutetaan. Kun avainsanat "kansallinen" ja "auteur" hyväksytään itsestään selvinä, Kaurismäen tuotanto näyttäytyy mielenkiintoisena vain niissä määrin, kun se nostaa esille mielenkiintoisia kysymyksiä auteurismista ja kansallisesta elokuvasta. Kolmanneksi, auteurismin ja kansallisuuden ylikorostuminen on jättänyt varjoonsa muut Kaurismäkeä koskevat kysymykset. Vaikka kysymys sukupuolen rakenteista on vuodesta 1981 lähtien ollut Kaurismäen elokuvissa keskeinen teema, vasta Tarja Laineen (2004) ja Anu Koivusen (2005) tutkimukset maskuliinisuudesta nostivat tematiikan näkyvästi esille. Laventamalla näkökulmia ja kiinnittämällä uutta kriittistä mielenkiintoa olemassa olevan tutkimuksen peruskäsitteisiin on mahdollista nähdä toisenlainen Kaurismäki, jonka merkitys ei rajoitu sen enempää kansallisen elokuvan kuin taide-elokuvan puitteisiin.

Käsillä olevassa *Lähikuvan* Kaurismäki-teemanumerossa pyritään herättämään keskustelua, joka vie Kaurismäki-tutkimuksen painopistettä uusiin suuntiin. Tekijyyten ja kansallisuuteen liittyvät teemat ovat useimmissa artikkeleissa mukana, mutta enemmän kysymyksinä kuin valmiiksi annettuina tulkintakehikkoina. Thomas Elsaesser esittää radikaalia irtiottoa sekä eurooppalaisiin kansallisiin elokuvakulttuureihin perustuvista lähestymistavoista että eurooppalaisen ja amerikkalaisen elokuvan dikotomiasta. Tämä dikotomia murtuu ennen kaikkea ajatteleamalla uudelleen perinteisiä toimijuuden malleja ja sitä kautta esimerkiksi minän ja meidän, läheisyyden ja etäisyyden sekä yksityisen ja julkisen suhteita. Näissä puitteissa Kaurismäen *Mies vailla menneisyyttä* on Elsaesserille yhtä aikaa sekä vakava että koominen puheenvuoro "eurooppalaisen hallitusvallan luonteesta voimakentässä, jonka

muodostavat globaali kapitalismi, kansallisvaltio hyvinvointivaltiona sekä sellaiset yhteiskuntasopimusten ja vastavuoroisuuden muodot, jotka ovat mahdollisia tilanteessa, jossa kansallisaate ja talouskasvu eivät enää toimi solidaarisuuden tai lojaaliuden sidosaineina.” Myös Sanna Kivimäki lähtee *Tulitikkutehtaan tytön* analyysissään liikkeelle kansallisuuskritiikistä. Vaikka *Tulitikkutehtaan tyttö* tunnetaan osana Kaurismäen ”työläistrilogiaa”, sen esille nostamat kysymykset luokasta ja ennen muuta sukupuolesta ovat jääneet suomalaisuus- ja auteur-tulkintojen varjoon. Pohjoismaisen nykymelodraaman kontekstissa Iriksen mykkyys ja rahan ja rakkauden kytkökset muodostavat vaikean yhtälön; Kivimäen analyysissä Kaurismäen ironiastakin piirtyy pessimistisempi kuva kuin Andrew Nestingenin artikkelissa. Nestingenille tekijänsä on yksi niistä väylistä, jotka avaavat näkymiä Kaurismäen tuotannon oletettuun nostalgisuuteen. *Arieliin* keskittyen Nestingen erittelee Kaurismäen elokuvien, ohjaajan kommenttien ja vastaanoton vuorovaikutuksessa syntyneitä erilaisia ”nostalgia kertomuksia” ja esittää, että ironia, tietoinen anakronismi ja muut keinot kyseenalaistavat lopulta yksiselitteisen nostalgisuuden ja yksinkertaisen tekijyyden mallin ja tuovat Kaurismäen elokuvaan ja elokuvan tekemisen tapaan eettisen ulottuvuuden. Mika Hietanen pureutuu retoriikka-analyysin keinoin elokuvan *Varjoja paratiisissa* dialogiin. Vähäsanaisuuden, dialogin ilmeisimmän ominaisuuden, taustalta löytyy omaperäisiä kielellisiä piirteitä kuten epäsuoria puheakteja ja toistuvasti viljeltyä hyperbolaa. Pietari Kääpä kartoittaa kirjallisuuskatsauksessaan Kaurismäki-aiheista tutkimusta, jota ilmestyy kasvavissa määrin paitsi suomen myös esimerkiksi italian, saksan, englannin ja ranskan kielillä. Käävän kartoituskin lähtee liikkeelle kansallisuuteen ja tekijyyteen keskittyvistä tutkimuksista ja päätty trans- ja postnationaalisiin sekä elokuvafilosofisiin näkökulmiin, jotka viitoittavat tietä tuleville tutkimuksille.

Helsingin yliopiston tutkijakollegium ja Tieteellisten seurain valtuuskunta rahoittivat symposiumin Distjointed Visions: The Cinema of Aki Kaurismäki, jossa Thomas Elsaesser piti esitelmän 'Pohjalla: Aki Kaurismäki ja abjekti subjekti'. Helsingin tutkijakollegium rahoitti Andrew Nestingenin artikkelin käännöksen. Toimittajat kiittävät avusta.

Helsinki – Seattle – Turku, heinäkuussa 2010.

Henry Bacon, Andrew Nestingen ja Kimmo Laine

Kirjallisuus

Andrew, Geoff (1997) Original Finn. *Time Out* no. 1398, 4.6.1997.

—— (2003) The Mighty Finn. *Time Out London* 15.–22.1.2003.

Bagh, Peter von (2002) Aki Kaurismäki ja suomalainen todellisuus. Teoksessa Sakari Toiviainen et al. (toim.) *Suomen kansallisfilmografia 10 (1986-1990)*. Helsinki: Edita, 138–145.

- Cardullo, Bert (2006) Finnish Character: An Interview with Aki Kaurismäki. *Film Quarterly* 59:4, 4–10.
- Connah, Roger (1991) *K/K: A Couple of Finns and Some Donald Ducks: Cinema in Society*. Helsinki: VAPK.
- Coslovich, Gabriella (2003) The Finnish touch. *The Age* 14.3.2003.
- Elsaesser, Thomas (2005) *European cinema: Face to face with Hollywood*. Amsterdam: University of Amsterdam Press.
- Floyd, Nigel (1991) Do the right Finn. *Time Out* no. 1068, 6.2.1991.
- Koivunen, Anu (2005) "Do you remember *Mon Repos?*" Melancholy, masculinity, and working-class masculinity in *The Man Without a Past*. Teoksessa Claire C. Thomson (toim.) *Northern Constellations: New Readings in Nordic Cinema*. Norwich: Norvik Press, 133–148.
- Laine, Tarja (2004) *Shame and desire: Intersubjectivity in Finnish visual culture*. PhD dissertation. Amsterdam: University of Amsterdam, Dept. of Cinema and Media Studies.
- Sallinen, Otto (1998) Aki Kaurismäki: Suomi-elokuvan suuri hiljainen puhuu. *Like Uutiset* 6:1998, 5–7.
- Sundström, Hans (2002) I melankolins finska ruinlandskap. Elokuvan *Mies vailla menneisyyttä* arvostelu. *Hufvudstadsbladet* 1.3.2002.